

WYROK TRYBUNAŁU (trzecia izba)

z dnia 4 czerwca 2009 r. *

W sprawie C-8/08

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez College van Beroep voor het bedrijfsleven (Niderlandy) postanowieniem z dnia 31 grudnia 2007 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 9 stycznia 2008 r., w postępowaniu

T-Mobile Netherlands BV,

KPN Mobile NV,

Vodafone Libertel NV,

Orange Nederland NV

* Język postępowania: niderlandzki.

przeciwko

Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit,

TRYBUNAŁ (trzecia izba),

w składzie: A. Rosas, prezes izby, A. Ó Caoimh, J.N. Cunha Rodrigues, J. Klučka (sprawozdawca) i U. Lõhmus, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Kokott,
sekretarz: R. Şereş, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 15 stycznia 2009 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu T-Mobile Netherlands BV przez I. VerLorena van Themaata oraz V. H. Affourtita, advocaten,

— w imieniu KPN Mobile NV przez B. J. H. Braekena oraz P. Glazenera, advocaten,

- w imieniu Vodafone Libertel BV przez G. van der Klisa, advocaat,

- w imieniu Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit, przez A. Prompers, działającą w charakterze pełnomocnika,

- w imieniu rządu niderlandzkiego przez C. Wissels oraz przez Y. de Vriese oraz M. de Grave'a, działających w charakterze pełnomocników,

- w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich przez A. Bouqueta oraz S. Noë'go, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 19 lutego 2009 r.,

wydaje następujący

Wyrok

¹ Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 81 ust. 1 WE.

- 2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu pomiędzy T-Mobile Netherlands BV (zwaną dalej „T-Mobile”), KPN Mobile NV (zwaną dalej „KPN”), Orange Nederland NV (zwaną dalej „Orange”) i Vodafone Libertel NV (zwaną dalej „Vodafone”) a Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (niderlandzkim organem ochrony konkurencji; zwanym dalej „NMa”) w przedmiocie grzywien nałożonych na te przedsiębiorstwa przez NMa z powodu naruszenia przez nie art. 81 WE i art. 6 ust. 1 Mededingingswet (ustawy o ochronie konkurencji, w brzmieniu nadanym jej przez Wet houdende wijziging van de Mededingingswet (ustawę zmieniającą ustawę o ochronie konkurencji) z dnia 9 grudnia 2004 r. (zwaną dalej „MW”).

I — Ramy prawne

Uregulowania wspólnotowe

- 3 Motyw piąty rozporządzenia Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu (Dz.U. L 1, s. 1), stanowi:

„W celu zapewnienia skutecznego stosowania wspólnotowych reguł konkurencji i jednoczesnego przestrzegania podstawowych praw do obrony rozporządzenie niniejsze powinno określać podmiot, na którym spoczywa ciężar przeprowadzenia dowodu naruszenia art. 81 i 82 traktatu [WE]. [...] Niniejsze rozporządzenie nie wpływa ani na krajowe przepisy dotyczące standardu dowodów, ani na obowiązki organów ochrony konkurencji i sądów państw członkowskich odnoszące się do ustalenia

stosownych okoliczności sprawy, pod warunkiem że przepisy te i zobowiązania są zgodne z ogólnymi zasadami prawa wspólnotowego”.

4 Artykuł 2 tego rozporządzenia, zatytułowany „Ciężar dowodu” stanowi:

„W każdym krajowym lub wspólnotowym postępowaniu w sprawie stosowania art. 81 i 82 traktatu ciężar udowodnienia naruszenia art. 81 ust. 1 lub art. 82 traktatu spoczywa na stronie lub organie zarzucającym naruszenie. [...]”.

5 Artykuł 3 ust. 1 i 2 tego samego rozporządzenia przewiduje:

„1. Jeżeli organy ochrony konkurencji państw członkowskich lub krajowe sądy stosują krajowe prawo konkurencji do porozumień, decyzji związków przedsiębiorstw lub praktyk uzgodnionych w rozumieniu art. 81 ust. 1 Traktatu, które mogą wpływać na handel między państwami członkowskimi w rozumieniu tego przepisu, stosują również art. 81 traktatu do takich porozumień, decyzji lub praktyk uzgodnionych. [...]”

2. Zastosowanie krajowego prawa konkurencji nie może prowadzić do zakazania porozumień, decyzji związków przedsiębiorstw lub praktyk uzgodnionych, które mogą wpływać na handel między państwami członkowskimi, lecz nie ograniczają konkurencji w rozumieniu art. 81 ust. 1 traktatu [...]”.

Uregulowania krajowe

- 6 Zgodnie z art. 1 lit. h) Mw przez uzgodnione praktyki rozumie się wszystkie uzgodnione praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE.
- 7 Zgodnie z art. 6 ust. 1 Mw zakazane są wszelkie porozumienia między przedsiębiorstwami, wszelkie decyzje związków przedsiębiorstw i wszelkie praktyki uzgodnione, których celem lub skutkiem jest zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji [na całym bądź na części niderlandzkiego rynku].
- 8 Zgodnie z art. 88 Mw - NMa może stosować art. 81 WE.

Postępowanie przed sądem krajowym i pytania prejudycjalne

Okoliczności faktyczne sporu przed sądem krajowym

- 9 Z postanowienia odsyłającego wynika, że w dniu 13 czerwca 2001 r. miało miejsce spotkanie przedstawicieli operatorów oferujących usługi telefonii komórkowej na rynku niderlandzkim.
- 10 W tym czasie na rynku w Niderlandach własnymi sieciami komórkowymi dysponowało pięciu operatorów, a mianowicie Ben Nederland BV (zwana dalej „Ben”, obecnie „T-Mobile”), KPN, Dutchtone NV (zwana dalej „Dutchtone”, obecnie Orange),

Libertel-Vodafone NV (zwana dalej „Libertel-Vodafone”, obecnie Vodafone) oraz Telfort Mobil BV [później O2 (Netherlands) BV, zwana dalej „O2 (Netherlands)”, obecnie Telfort]. W 2001 r. udziały w rynku tych pięciu operatorów wynosiły odpowiednio: 10,6%, 42,1%, 9,7%, 26,1% i 11,4%. Nadbudowa szóstej sieci komórkowej nie wydawała się możliwa, ponieważ nie były wydawane kolejne koncesje. Dostęp do rynku usług telefonii komórkowej był możliwy wyłącznie poprzez zawarcie umowy z przynajmniej jednym z tych pięciu operatorów.

- 11 Przy oferowaniu usług telefonii komórkowej rozróżnia się umowy prepaid i postpaid [abonamenty]. Pakiety prepaid wyróżniają się tym, że zapłata za wykorzystane minuty następuje z góry. Dokonując zakupu karty prepaid lub ją doładowując z rozmów można korzystać do wysokości zakupionego kredytu. Tymczasem w przypadku umów abonamentowych charakterystyczna jest opłata za wykorzystane w danym okresie rozliczeniowym minuty a posteriori, obok stałej opłaty podstawowej, mogącej w niektórych przypadkach obejmować możliwość wykorzystania darmowych minut.

- 12 W dniu 13 czerwca 2001 r. miało miejsce spotkanie przedstawicieli operatorów oferujących usługi telefonii komórkowej na rynku niderlandzkim. Na tym spotkaniu mówiono między innymi o obniżeniu wynagrodzenia podstawowego dla dystrybutorów z tytułu pośrednictwa w zawieraniu umów abonamentowych począwszy od lub około dnia 1 września 2001 r. Jak wynika z postanowienia odsyłającego uczestnicy tego spotkania wymienili również pewną liczbę poufnych informacji.

- 13 Decyzją z dnia 30 grudnia 2002 r. NMa stwierdził, że Ben, Dutchtone, KPN, O2 (Netherlands) i Libertel-Vodafone zawarły między sobą porozumienie lub uzgodniły wspólną praktykę. Dochodząc do wniosku, że omawiane zachowania istotnie ograniczyły konkurencję i tym samym były zakazane przez art. 6 ust. 1 Mw, NMa nałożył grzywny na zainteresowane przedsiębiorstwa.

- 14 Przedsiębiorstwa te wniosły od przedmiotowej decyzji NMa sprzeciw.
- 15 Decyzją z dnia 27 września 2004 r. NMa uznał sprzeciwy wniesione przez T-Mobile, KPN, Orange, Libertel-Vodafone i O2 (Netherlands) w części za zasadne i stwierdził, że opisane w decyzji z dnia 30 grudnia 2002 r. praktyki stanowią nie tylko naruszenie art. 6 Mw, lecz również naruszenie art. 81 ust. 1 WE. W konsekwencji NMa utrzymał w mocy decyzję o nałożeniu grzywnien na wszystkie przedsiębiorstwa, dokonując jednak obniżenia ich wysokości.
- 16 T-Mobile, KPN, Orange, Vodafone i Telfort wniosły do Rechtbank te Rotterdam skargę na decyzję z dnia 27 września 2004 r. Wyrokiem z dnia 13 lipca 2006 r. rechtbank Rotterdam uchylił tę decyzję w sprawie sprzeciwu i nakazał NMa wydanie nowej decyzji.
- 17 Od tego wyroku T-Mobile, KPN, Orange i Vodafone (zwane dalej łącznie „odnośnymi operatorami”) odwołały się do College van Beroep voor het bedrijfsleven, który powinien dokonać oceny, czy, biorąc pod uwagę utrwalone orzecznictwo Trybunału w tej dziedzinie, pojęcie „uzgodnionej praktyki” zostało prawidłowo zinterpretowane.

Stanowisko sądu odsyłającego

- 18 College van Beroep voor het bedrijfsleven uznaje, że powinien ustalić, po pierwsze, czy zakomunikowanie informacji dotyczących abonamentów podczas spotkania w dniu 13 czerwca 2001 r. miało na celu ograniczenie konkurencji i czy NMA słusznie zaniechała oceny skutków uzgodnionej praktyki i, po drugie, czy między tym uzgodnieniem a zachowaniem na danym rynku odnośnych operatorów istnieje związek przyczynowy.

19 Sąd odsyłający precyzuje po pierwsze, że uzgodniona praktyka stanowiąca przedmiot postępowania przed sądem krajowym nie odnosi się ani do opłat za połączenie, stosowanych przed odnośnych operatorów, ani do taryf za abonamenty, którymi operatorzy ci obciążają odbiorców końcowych. W rzeczywistości dotyczy ona wynagrodzenia, które operatorzy sieci komórkowej pragną wypłacać za usługi, które na ich rzecz świadczą dystrybutorzy telefonów komórkowych. A zatem sąd odsyłający podkreśla, iż nie można przyjąć, że uzgodniona praktyka ma bezpośrednio na celu ustalenie cen umów abonamentowych na rynku detalicznym.

20 Następnie College van Beroep voor het bedrijfsleven wskazuje, że ma wątpliwości, czy uzgodniona praktyka odnośnych operatorów dotycząca wynagrodzeń dystrybutorów z tytułu sprzedaży umów abonamentowych może być uważana za mającą na celu zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE. Podnosi on, że orzecznictwo Trybunału w dziedzinie prawa konkurencji można interpretować w ten sposób, że porozumienie lub uzgodniona praktyka mają na celu ograniczenie konkurencji, jeżeli doświadczenie wskazuje, iż przez takie porozumienie lub uzgodnioną praktykę zawsze lub prawie zawsze nastąpi zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji, niezależnie od towarzyszących im warunków gospodarczych. Zdaniem sądu odsyłającego ma to miejsce, gdy faktyczne szkodliwe skutki są niezaprzeczalne i następują niezależnie od charakterystyki danego rynku. Sąd odsyłający uważa, że należy zatem badać skutki danej uzgodnionej praktyki, tak aby uniknąć sytuacji, w której zachowanie jest uznawane za mające cel w postaci ograniczenia konkurencji, podczas gdy miałyby się okazać, że skutek ograniczający w rzeczywistości nie wystąpił.

21 W końcu, jeżeli chodzi o związek przyczynowy między uzgodnieniem a zachowaniem operatorów na danym rynku, sąd odsyłający poddaje w wątpliwość możliwość zastosowania domniemania ustanowionego w wyrokach z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie C-49/92 P Komisja przeciwko Anic Partecipazioni, (Rec. s. I-4125) oraz w sprawie C-199/92 P Hüls przeciwko Komisji, (Rec. s. I-4287), zgodnie z którym z zastrzeżeniem dowodów przeciwnych, których przedstawienie należy do zainteresowanych operatorów, należy domniemywać, iż przedsiębiorstwa, które biorą udział w uzgodnieniu i dalej działają na rynku, uwzględniają informacje uzyskane od swych

konkurentów w celu określenia własnego zachowania na tym rynku, tym bardziej, gdy do uzgodnień dochodzi regularnie w dłuższym okresie czasu. Sąd ten zastanawia się, czy z prawa wspólnotowego wynika dla niego obowiązek zastosowania tego domniemania, mimo istnienia przepisów krajowych odmiennie regulujących kwestię ciężaru dowodu i czy domniemanie to stosuje się do sytuacji, w których za podstawę uzgodnienia posłużyło jednorazowe spotkanie.

22 W tych okolicznościach College van Beroep voor het bedrijfsleven postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Jakie kryteria należy zastosować przy dokonywaniu oceny na podstawie art. 81 ust. 1 WE, czy uzgodnione praktyki mają na celu zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji [wewnątrz wspólnego rynku]?

- 2) Czy art. 81 WE należy interpretować w ten sposób, że przy zastosowaniu tego postanowienia przez sąd krajowy dowód na istnienie związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na danym rynku winien zostać przeprowadzony i oceniony na podstawie przepisów prawa krajowego, o ile przepisy te nie są mniej korzystne niż te, które obowiązują w stosunku do identycznych postępowań krajowych, i nie uniemożliwiają lub przynajmniej dalece utrudniają skorzystanie z praw przyznanych przez wspólnotowy porządek prawny?

- 3) Czy przy stosowaniu pojęcia uzgodnionych praktyk w rozumieniu art. 81 WE domniemanie istnienia związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na rynku obowiązuje również wtedy, gdy uzgodniona praktyka miała miejsce tylko raz i przedsięwzięcie, które brało w nim udział, dalej działa na rynku, czy też tylko w przypadkach, gdy uzgodnione praktyki były stosowane z pewną regularnością w dłuższym okresie czasu?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych*W przedmiocie pytania pierwszego*

- 23 Tytułem wstępu należy podnieść, że pojęcia „porozumienie”, „decyzja związków przedsiębiorstw” lub „praktyka uzgodniona” stanowią, z subiektywnego punktu widzenia, formy zmowy mające taki sam charakter i różniące się od siebie jedynie intensywnością i formami, w których się ujawniają (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Anic Partecipazioni, pkt 131).
- 24 Zatem, jak podniosła w istocie rzecznik generalna w pkt 38 swojej opinii, kryteria określone przez orzecznictwo Trybunału na potrzeby oceny, czy zachowanie ma na celu zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji mają zastosowanie niezależnie od tego, czy chodzi o porozumienie, decyzję związków przedsiębiorstw lub uzgodnioną praktykę.
- 25 W tym kontekście należy podnieść, że Trybunał dostarczył już pewnej liczby kryteriów pozwalających na dokonanie oceny, czy porozumienie, decyzja związków przedsiębiorstw lub praktyka uzgodniona mają antykonkurencyjny charakter.
- 26 Jeżeli chodzi o definicję uzgodnionej praktyki Trybunał orzekł już, że praktyka ta oznacza rodzaj koordynacji pomiędzy przedsiębiorstwami, która wprawdzie nie prowadzi jeszcze do zawarcia umowy we właściwym tego słowa znaczeniu, lecz pozwala świadomie na zastąpienie praktycznej współpracy przedsiębiorstw, zagrażając konkurencji (zob. wyroki z dnia 16 grudnia 1975 r. w sprawach połączonych od 40/73 do 48/73, 50/73, 54/73 à 56/73, 111/73, 113/73 i 114/73 Suiker Unie i in. przeciwko Komisji, Rec. s. 1663, pkt 26 oraz z dnia 31 marca 1993 r. w sprawach połączonych C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 i od C-125/85 do C-129/85 Ahlström Osaakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1307, pkt 63).

- 27 Jeżeli chodzi o ocenę antykonkurencyjnego charakteru uzgodnionej praktyki należy w istocie skupić się na obiektywnych celach, do osiągnięcia których zmierza oraz na kontekście gospodarczym i prawnym, w jaki się wpisuje (zob. podobnie wyroki z dnia 8 listopada 1983 r. w sprawach połączonych od 96/82 do 102/82, 104/82, 105/82, 108/82 i 110/82 IAZ International Belgium i in. przeciwko Komisji, Rec. s. 3369, pkt 25 oraz z dnia 20 listopada 2008 r. w sprawie C-209/07 Beef Industry Development Society i Barry Brothers, Zb.Orz. s. I-8637, pkt 16 i 21). Ponadto, mimo iż zamiar stron nie stanowi koniecznej przesłanki ustalenia ograniczającego charakteru uzgodnionej praktyki, nic nie stoi na przeszkodzie, aby Komisja Wspólnot Europejskich lub sądy wspólnotowe go uwzględniły (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie IAZ International Belgium i in. przeciwko Komisji, pkt 23-25).
- 28 Jeżeli chodzi o rozróżnienie pomiędzy uzgodnionymi praktykami mającymi antykonkurencyjny cel, a tymi mającymi antykonkurencyjne skutki, należy przypomnieć, że w kontekście oceny ewentualnego naruszenia art. 81 ust. 1 WE przez daną praktykę przesłanki antykonkurencyjnego celu i antykonkurencyjnego skutku nie mają charakteru kumulatywnego, lecz alternatywny. Zgodnie z orzecnictwem utrwalonym od czasu wydania wyroku z dnia 30 czerwca 1966 r. w sprawie 56/65 LTM (Rec. s. 337, 359), alternatywny charakter tej przesłanki wyrażony przy pomocy spójnika „lub” skutkuje w pierwszej kolejności koniecznością zbadania samego celu uzgodnionej praktyki z uwzględnieniem kontekstu gospodarczego, w jakim ma być ona stosowana. Jednakże w wypadku, gdy analiza treści uzgodnionej praktyki nie wskazuje na wystarczający stopień szkodliwości dla konkurencji, należy wówczas zbadać jej skutki, a do objęcia jej zakazem wymagane jest spełnienie przesłanek, które wskazują na faktyczne zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji w odczuwalny sposób (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Beef Industry Development Society i Barry Brothers, pkt 15).
- 29 Ponadto należy podkreślić, że by dokonać oceny, czy uzgodniona praktyka jest zakazana na mocy art. 81 ust. 1 WE, uwzględnienie jej konkretnych skutków jest więc zbędne, jeśli okazuje się, że ma ona na celu zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji wewnątrz wspólnego rynku (zob. wyroki z dnia 13 lipca 1966 r. w sprawach połączonych 56/64 i 58/64 Consten i Grundig przeciwko Komisji, Rec. s. 429, 496, z dnia 21 września 2006 r. w sprawie C-105/04 P Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8725,

pkt 125 oraz ww. wyrok w sprawie Beef Industry Development Society i Barry Brothers, pkt 16). Rozróżnienie „naruszeń ze względu na cel” i „naruszeń ze względu na skutek” jest związane z okolicznością, że pewne formy zмовы między przedsiębiorstwami można uznać, z uwagi na sam ich charakter, za szkodliwe dla prawidłowego funkcjonowania normalnej konkurencji (zob. ww. wyrok w sprawie Beef Industry Development Society i Barry Brothers, pkt 17).

30 W tej sytuacji, wbrew twierdzeniu sądu odsyłającego, nie jest konieczne badanie skutków uzgodnionej praktyki, jeżeli został stwierdzony jej antykonkurencyjny cel.

31 Jeżeli chodzi o ocenę antykonkurencyjnego celu uzgodnionej praktyki, takiej jak stanowiąca przedmiot postępowania przed sądem krajowym, należy przypomnieć, w pierwszej kolejności, że, jak podniosła rzecznik generalna w pkt 46 swojej opinii, dla stwierdzenia antykonkurencyjnego celu wystarczy, aby praktyka mogła oddziaływać negatywnie na konkurencję. Innymi słowy musi ona być po prostu konkretnie w stanie, biorąc od uwagę kontekst prawny i gospodarczy, w które się wpisuje, zapobiec, ograniczyć lub zakłócić konkurencję wewnątrz wspólnego rynku. Kwestia, czy i w jakim zakresie tego rodzaju skutek rzeczywiście powstaje, może mieć znaczenie tylko i wyłącznie dla obliczenia wysokości grzywny i oceny zakresu prawa do odszkodowania i zadośćuczynienia.

32 Po drugie, jeżeli chodzi o wymianę informacji między konkurentami, należy przypomnieć, że kryteria koordynacji i współpracy stanowiące przesłanki uzgodnionej praktyki winny być postrzegane w świetle koncepcji właściwej postanowieniom traktatu WE dotyczącym konkurencji, zgodnie z którą każdy podmiot gospodarczy winien określać w sposób autonomiczny politykę, jaką zamierza realizować na [wspólnym] rynku (zob. ww. wyrok w sprawie Suiker Unie i in. przeciwko Komisji, pkt 173; wyrok z dnia 14 lipca 1981 r. w sprawie 172/80 Züchner, Rec. s. 2021, pkt 13, ww. wyrok w sprawie Ahlström Osakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, pkt 63 oraz wyrok z dnia 28 maja 1998 r. w sprawie C-7/95 P Deere przeciwko Komisji, Rec. s. I-3111, pkt 86).

33 O ile taki wymóg autonomii nie wyłącza prawa podmiotów gospodarczych do przystosowywania się w sprawny sposób do stwierdzonego lub spodziewanego postępowania [zachowania] konkurentów, o tyle jednak stoi on na przeszkodzie wszelkim kontaktom między tymi podmiotami gospodarczymi, tak bezpośrednim jak i pośrednim, które mogłyby wyrzucić wpływ na postępowanie [zachowanie] aktualnego lub potencjalnego konkurenta na rynku bądź ujawnić temu konkurentowi postępowanie, które ten podmiot sam zdecydował lub planuje realizować na rynku, jeżeli celem lub skutkiem tych kontaktów jest doprowadzenie do warunków konkurencji, które nie odpowiadają normalnym warunkom konkurencji na rynku właściwym, przy uwzględnieniu charakteru produktów lub świadczonych usług, znaczenia i liczby przedsiębiorstw, jak również rozmiaru wspomnianego rynku (zob. podobnie ww. wyroki w sprawie Suiker Unie i in. przeciwko Komisji, pkt 174, w sprawie Züchner, pkt 14 oraz w sprawie Deere przeciwko Komisji, pkt 87).

34 W pkt 88 i nast. ww. wyroku w sprawie Deere przeciwko Komisji Trybunał orzekł już, że przypadku silnie skoncentrowanego rynku oligarchicznego, takiego jak w postępowaniu przed sądem krajowym, wymiana informacji na rynku może umożliwić przedsiębiorstwom poznanie pozycji na rynku i strategii handlowej ich konkurentów i w ten sposób istotnie osłabić istniejącą między podmiotami gospodarczymi konkurencję.

35 Z tego wynika, że wymiana informacji między konkurentami może być niezgodna z regułami konkurencji, jeżeli zmniejsza lub znosi poziom niepewności co do funkcjonowania danego rynku i w konsekwencji ogranicza konkurencję między przedsiębiorstwami (zob. ww. wyrok w sprawie Deere przeciwko Komisji, pkt 90 oraz wyrok z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-194/99 Thyssen Stahl przeciwko Komisji, Rec. s. I-10821, pkt 81).

36 Po trzecie, jeżeli chodzi o możliwość uznania uzgodnionej praktyki za mającą antykonkurencyjny cel, mimo iż nie ma ona bezpośredniego związku z cenami

konsumenckimi, należy podnieść, że brzmienie art. 81 ust. 1 WE nie pozwala na uznanie, że zakazane są jedynie uzgodnione praktyki mające bezpośredni wpływ na ceny uiszczane przez ostatecznych konsumentów.

37 Wręcz przeciwnie, z art. 81 ust. 1 lit. a) WE wynika, że uzgodniona praktyka może mieć antykonkurencyjny cel, jeżeli polega na „ustalaniu w sposób bezpośredni lub pośredni cen zakupu lub sprzedaży albo innych warunków transakcji”. W postępowaniu przed sądem krajowym, jak podnosi rząd niderlandzki w swoich uwagach na piśmie, okazuje się, że w przypadku abonamentów wynagrodzenie dystrybutorów stanowi element determinujący określenie ceny uiszczanej przez ostatecznych konsumentów.

38 W każdym razie, jak podnosi rzecznik generalna w pkt 58 swojej opinii, art. 81 WE ma na celu, na wzór innych przepisów prawa konkurencji zawartych w traktacie, ochronę nie tylko bezpośrednich interesów konsumentów, lecz również struktury rynku i w ten sposób - konkurencji jako takiej.

39 Zatem, wbrew temu co wydaje się uważać sąd odsyłający, stwierdzenie istnienia antykonkurencyjnego celu uzgodnionej praktyki nie może być uzależniane od istnienia jej bezpośredniego związku z cenami konsumenckimi.

40 Po czwarte, jeżeli chodzi o argument Vodafone, jakoby sporna uzgodniona praktyka nie mogła mieć na celu ograniczenia konkurencji, ponieważ podstawowe wynagrodzenie dystrybutorów w każdym razie powinno być zostać obniżone ze względu na warunki panujące na rynku, z pkt 33 niniejszego wyroku wynika, że wymóg autonomii podmiotów gospodarczych nie wyłącza ich prawa do przystosowywania się w sprawny sposób do stwierdzonego lub spodziewanego zachowania ich konkurentów.

41 Jednakże, jak podnosi rzecznik generalna w pkt 66-68 swojej opinii, o ile u podstawy paralelnego zachowania przedsiębiorstw nie leży koniecznie uzgodnienie niezgodne z konkurencją, za mającą cel antykonkurencyjny należy uznać wymianę informacji mogącą wyeliminować niepewność zainteresowanych co do daty, zakresu i warunków dostosowań, których dane przedsiębiorstwo miałyby dokonać, włącznie z, jak w postępowaniu przed sądem krajowym, dostosowaniem dotyczącym obniżenia podstawowego wynagrodzenia dystrybutorów.

42 Na sądzie odsyłającym spoczywa obowiązek zweryfikowania, czy w sporze zawisłym przed sądem krajowym informacje wymienione podczas spotkania w dniu 13 czerwca 2001 r. mogły wyeliminować te niepewności.

43 W świetle całokształtu powyższych rozważań na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, że uzgodniona praktyka ma cel antykonkurencyjny w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, gdy, ze względu na swoją treść i cele oraz kontekst gospodarczy i prawny, w jaki się wpisuje, może konkretnie zapobiec, ograniczyć lub zakłócić konkurencję wewnątrz wspólnego rynku. Nie jest konieczne, aby doszło do rzeczywistego zapobieżenia, ograniczenia lub zakłócenia konkurencji, ani aby zaistniał bezpośredni związek pomiędzy uzgodnioną praktyką a cenami konsumenckimi. Wymiana informacji pomiędzy konkurentami realizuje cel antykonkurencyjny, jeżeli może wyeliminować niepewność co do zachowania planowanego przez przedmiotowe przedsiębiorstwa.

W przedmiocie pytania drugiego

44 Przy pomocy pytania drugiego sąd odsyłający pragnie w istocie ustalić, czy w ramach oceny związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na danym rynku,

w którym uczestniczą przedmiotowe przedsiębiorstwa, którego istnienie jest wymagane dla stwierdzenia zaistnienia uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, sąd krajowy ma obowiązek zastosowania domniemania istnienia tego związku, ustanowionego w orzecznictwie Trybunału, zgodnie z którym należy domniemywać, iż przedsiębiorstwa, jeżeli dalej działają na rynku, to uwzględniają informacje uzyskane od swych konkurentów, czy też może on zastosować krajowe przepisy regulujące kwestię ciężaru dowodu.

45 Jak podnosi rzecznik generalna w pkt 76 swojej opinii, pytanie to zmierza do ustalenia, czy domniemanie stosowane przez sądy wspólnotowe obowiązuje również organy i sądy krajowe, jeżeli stosują one art. 81 ust. 1 WE.

46 Zdaniem sądu odsyłającego, jeżeli domniemanie to jest zawarte w pojęciu uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, sąd krajowy jest zobowiązany do jego stosowania. Twierdzi on natomiast, że jeżeli domniemanie to należałoby traktować jako zasadę proceduralną, jego niezastosowanie byłoby pozostawione jego uznaniu, zgodnie z zasadą autonomii procesowej państw członkowskich.

47 T-Mobile KPN i Vodafone zauważają, że żaden argument wywodzony z art. 81 ust. 1 WE, ani z orzecznictwa Trybunału nie pozwala na wyciągnięcie wniosku, jakoby domniemanie istnienia związku przyczynowego stanowiło integralną część pojęcia uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE. Uważają oni zatem, że zgodnie z orzecznictwem, w braku uregulowań wspólnotowych w danym zakresie do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego należy wyznaczenie właściwych sądów oraz ustanowienie zasad proceduralnych dotyczących wnoszenia środków zaskarżenia, mających zapewnić ochronę praw jednostek wynikających z prawa wspólnotowego w taki sposób, aby po pierwsze, zasady te nie były mniej korzystne od zasad dotyczących podobnych środków zaskarżenia odnoszących się do prawa krajowego (zasada równoważności), a po drugie, aby nie czyniły one wykonywania praw przyznanych przez wspólnotowy porządek prawny praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym (zasada skuteczności).

48 Tymczasem rząd niderlandzki i Komisja uważają, że domniemanie istnienia związku przyczynowego zostało ustanowione jako element składowy pojęcia uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE a nie jako zasada proceduralna niezależna od tego pojęcia, co prowadzi do obowiązku sądów krajowych do jego stosowania.

49 W tym kontekście należy od razu przypomnieć, że art. 81 WE z jednej strony wywołuje bezpośrednie skutki w stosunkach między jednostkami i przyznaje im prawa, które sądy krajowe są zobowiązane chronić i że, z drugiej strony, stanowi przepis polityki publicznej, niezbędny do osiągnięcia zadań powierzonych Wspólnocie Europejskiej, który musi być stosowany z urzędu przez sądy krajowe (zob. podobnie wyroki z dnia 1 czerwca 1999 r. w sprawie C-126/97 Eco Swiss, Rec. s. I-3055, pkt 36 i 39 oraz quo dnia 13 lipca 2006 r. w sprawach połączonych od C-295/04 do C-298/04 Manfredi i in., Zb.Orz. s. I-6619, pkt 31 i 39).

50 Zatem, jeżeli chodzi o stosowanie art. 81 WE, wykładnia nadana mu przez Trybunał jest wiążąca dla wszystkich sądów krajowych państw członkowskich.

51 Jeżeli chodzi o domniemanie istnienia związku przyczynowego sformułowane przez Trybunał w ramach wykładni art. 81 ust. 1 WE należy, w pierwszej kolejności, przypomnieć, że Trybunał orzekł, iż - jak wynika z samej treści tego przepisu — pojęcie uzgodnionej praktyki obejmuje — poza uzgodnieniem przedsiębiorstw — zachowanie na rynku będące wynikiem tego uzgodnienia i związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi. Następnie Trybunał uznał, że należy, jednakże, domniemywać, z zastrzeżeniem dowodu przeciwnego, który muszą przedstawić zainteresowane podmioty, że przy określaniu swojego zachowania na rynku przedsiębiorstwa uczestniczące w uzgodnieniu i [dalej] działające na rynku uwzględniają informacje, które wymieniły ze swoimi konkurentami, tym bardziej wtedy, gdy do uzgodnień dochodzi regularnie w długim okresie czasu. W końcu Trybunał doszedł do wniosku, że

taka uzgodniona praktyka jest objęta zakresem art. 81 ust. 1 WE, nawet w przypadku braku skutków antykonkurencyjnych dla rynku (zob. ww. wyrok w sprawie Hüls przeciwko Komisji, pkt 161-163).

52 W tej sytuacji należy stwierdzić, że zgodnie z wykładnią nadawaną temu przepisowi przez Trybunał domniemanie istnienia związku przyczynowego wynika z art. 81 ust. 1 WE i w konsekwencji stanowi ono integralną część mającego zastosowanie prawa wspólnotowego.

53 W świetle powyższych rozważań na pytanie drugie należy odpowiedzieć, że w ramach oceny istnienia związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na danym rynku, związku w którym uczestniczą przedmiotowe przedsiębiorstwa, którego istnienie jest wymagane dla stwierdzenia zaistnienia uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, sąd krajowy ma obowiązek, z zastrzeżeniem dowodu przeciwnego, który muszą przedstawić zainteresowane przedsiębiorstwa, zastosowania domniemanie istnienia tego związku, ustanowionego w orzecznictwie Trybunału, zgodnie z którym należy domniemywać, iż przedsiębiorstwa te, jeżeli dalej działają na rynku, to uwzględniają informacje uzyskane od swych konkurentów.

W przedmiocie pytania trzeciego

54 Przy pomocy pytania trzeciego sąd odsyłający pragnie w istocie ustalić, czy przy stosowaniu pojęcia uzgodnionych praktyk w rozumieniu art. 81 WE domniemanie istnienia związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na rynku obowiązuje w każdym przypadku, nawet jeśli uzgodnienie zostało oparte tylko i wyłącznie na jednorazowym spotkaniu.

- 55 T-Mobile, KPN i Vodafone uważają w istocie, że z ww. wyroków w sprawie Komisja przeciwko Anic Partecipazioni i w sprawie Hüls przeciwko Komisji nie wynika, aby domniemanie istnienia związku przyczynowego miało zastosowanie we wszystkich przypadkach. Ich zdaniem jego stosowanie powinno zostać ograniczone do przypadków, w których stan faktyczny jest identyczny ze stanem faktycznym leżącym u podstawy wydania tych wyroków. Podnoszą w istocie, że jedynie w przypadku, gdy przedsiębiorstwa odbywają spotkania regularnie, wiedząc, że na wcześniejszych spotkaniach doszło do wymiany poufnych informacji, można domniemywać, że przedsiębiorstwa te regulują swoje zachowanie na rynku w oparciu o uzgodnienie. Ponadto uważają one, że nieracjonalne byłoby uznanie, że przedsiębiorstwo może oprzeć swoje zachowanie na rynku na informacjach wymienionych na jednorazowym spotkaniu i to tym bardziej wtedy, gdy cel tego spotkania był niezgodny z prawem, jak ma to miejsce w postępowaniu przed sądem krajowym.
- 56 Rząd niderlandzki i Komisja twierdzą natomiast, że z orzecznictwa jasno wynika, w szczególności z ww. wyroków w sprawie Komisja przeciwko Anic Partecipazioni i w sprawie Hüls przeciwko Komisji, że domniemanie istnienia związku przyczynowego nie zależy od liczby spotkań stanowiących podstawę uzgodnienia. Zauważają oni, że domniemanie to jest uzasadnione, jeżeli kontakty, które miały miejsce, biorąc po uwagę ich kontekst, treść i częstotliwość, są wystarczające by doprowadzić do koordynacji zachowań na rynku mogących spowodować zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, a ponadto odnośne przedsiębiorstwa dalej działają na rynku.
- 57 Zdaniem rządu niderlandzkiego sprawa zawisła przed sądem krajowym stanowi doskonałą ilustrację faktu, że jednorazowe spotkanie wystarczy dla zaistnienia uzgodnienia. Po pierwsze spotkanie, które odbyło się w dniu 13 czerwca 2001 r., pozwoliło odnośnym operatorom na dokonanie uzgodnienia w przedmiocie obniżenia wynagrodzeń dystrybutorów. Po drugie spotkanie to umożliwiło również zniesienie niepewności co do kwestii, który operator obniży swoje koszty zatrudnienia, kiedy i w jakim zakresie tego dokona oraz terminu, w jakim pozostali odnośni operatorzy zachowają się w ten sam sposób.
- 58 W tym kontekście należy podnieść, co wynika z pkt 121 ww. wyroku w sprawie Komisja przeciwko Anic Partecipazioni oraz z pkt 162 ww. wyroku w sprawie Hüls przeciwko Komisji, że Trybunał jedynie powiązał zastosowanie tego domniemania z istnieniem uzgodnienia i okolicznością, że przedsiębiorstwo dalej działa na rynku. Dodanie

sformułowania „tym bardziej, gdy do uzgodnień dochodzi regularnie w dłuższym okresie czasu”, dalekie do poparcia tezy, zgodnie z którą domniemanie istnienia związku przyczynowego ma zastosowanie jedynie w przypadku, gdy przedsiębiorstwa odbywają spotkania regularnie, należy bezwzględnie interpretować w ten sposób, że domniemanie to zostaje wzmocnione, gdy do uzgodnień dotyczących zachowania odnośnych przedsiębiorstw dochodzi regularnie w dłuższym okresie czasu.

59 Wszelka inna wykładnia prowadziłyby w istocie do uznania, że jednorazowa wymiana informacji pomiędzy konkurentami nie mogłaby w żadnym przypadku prowadzić do uzgodnienia niezgodnego z regułami konkurencji ustanowionymi w traktacie. Otóż nie można wykluczyć, biorąc pod uwagę strukturę rynku, że jednorazowe nawiązanie kontaktu, tak jak w postępowaniu przed sądem krajowym, może, co do zasady, być wystarczające, aby odnośne przedsiębiorstwa uzgodniły swoje zachowanie na rynku i doprowadziły również do praktycznej współpracy w miejsce konkurencji i wynikających z niej elementów ryzyka.

60 Jak słusznie podnieśli rząd niderlandzki i rzecznik generalna w pkt 104 i 105 swojej opinii, tak przedmiot uzgodnienia, jak i okoliczności danego rynku wyjaśniają częstotliwość, przerwy i sposób, w jaki konkurencji nawiązują kontakt ze sobą, aby doprowadzić do uzgodnienia ich zachowań na rynku. Otóż, jeżeli dane przedsiębiorstwa zawierają porozumienie z kompleksowym systemem uzgodnienia w przedmiocie licznych aspektów ich zachowania na rynku mogą mieć potrzebę regularnych kontaktów w dłuższym okresie czasu. Natomiast, jeżeli, tak jak w sprawie zawisłej przed sądem krajowym, uzgodnienie ma charakter punktowy i ma na celu harmonizację w zakresie pojedynczego elementu zachowania na rynku w odniesieniu do pojedynczego parametru konkurencji, jednorazowe nawiązanie kontaktu może być wystarczające dla zrealizowania antykonkurencyjnego celu, o który chodzi odnośnym przedsiębiorstwom.

61 W tej sytuacji decydująca jest nie tyle liczba spotkań odbytych przez odnośne przedsiębiorstwa ile fakt, czy kontakt, bądź kontakty, które miały miejsce, stworzyły tym przedsiębiorstwom możliwość wzięcia pod uwagę informacji wymienionych z ich

konkurentami w celu zdeterminowania ich zachowania na danym rynku i świadomego zastąpienia praktycznej współpracy między nimi zagrażającego konkurencji. Jako że może zostać stwierdzone, że przedsiębiorstwa te doprowadziły do uzgodnienia i dalej działają na tym rynku, wymaganie od nich przedstawienia dowodu, iż uzgodnienie to nie miało wpływu na ich zachowanie na tym rynku, jest uzasadnione.

- 62 W świetle powyższych rozważań na pytanie trzecie należy odpowiedzieć, że w zakresie, w jakim przedsiębiorstwo uczestniczące w uzgodnieniu dalej działa na danym rynku, domniemanie istnienia związku przyczynowego pomiędzy uzgodnieniem a zachowaniem tego przedsiębiorstwa na tym rynku ma zastosowanie, nawet jeżeli uzgodnienie zostało oparte tylko i wyłącznie na jednorazowym spotkaniu.

W przedmiocie kosztów

- 63 Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (trzecia izba) orzeka, co następuje:

- 1) Uzgodniona praktyka ma cel antykonkurencyjny w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, gdy, ze względu na swoją treść i cele oraz kontekst gospodarczy i prawny,**

w jaki się wpisuje, może konkretnie zapobiec, ograniczyć lub zakłócić konkurencję wewnątrz wspólnego rynku. Nie jest konieczne, aby doszło do rzeczywistego zapobieżenia, ograniczenia lub zakłócenia konkurencji, ani aby zaistniał bezpośredni związek pomiędzy uzgodnioną praktyką a cenami konsumenckimi. Wymiana informacji pomiędzy konkurentami realizuje cel antykonkurencyjny jeżeli może wyeliminować niepewność co do zachowania planowanego przez przedmiotowe przedsiębiorstwa.

- 2) W ramach oceny istnienia związku przyczynowego między uzgodnieniem a zachowaniem na danym rynku, w którym uczestniczą przedmiotowe przedsiębiorstwa, związku którego istnienie jest wymagane dla stwierdzenia zaistnienia uzgodnionej praktyki w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE, sąd krajowy ma obowiązek, z zastrzeżeniem dowodu przeciwnego, który muszą przedstawić zainteresowane przedsiębiorstwa, zastosowania domniemania istnienia tego związku, ustanowionego w orzecznictwie Trybunału, zgodnie z którym należy domniemywać, iż przedsiębiorstwa te, jeżeli dalej działają na rynku, uwzględniają informacje uzyskane od swych konkurentów.
- 3) W zakresie, w jakim przedsiębiorstwo uczestniczące w uzgodnieniu dalej działa na danym rynku, domniemanie istnienia związku przyczynowego pomiędzy uzgodnieniem a zachowaniem tego przedsiębiorstwa na tym rynku ma zastosowanie, nawet jeżeli uzgodnienie zostało oparte tylko i wyłącznie na jednorazowym spotkaniu.

Podpisy